

## **A szociológia tudományának tárgya, helye a többi társadalomtudományok között és helye a felsőoktatásban**

A szociológia szó társadalomtudományt jelent. Ez a kifejezés azonban gyűjtőfogalomként használatos. Az emberről szóló tudományokat szokás ebbe a csoportba sorolni, a természettudományoktól való megkülönböztetés végett.

Már az iskolai programban is természet és társadalomtudományokkal találkozunk az oktatási üzem objektumaiként szereplő tanulók. Az elsődleges megkülönböztetés tehát közérthető a fizika, kémia, biológia, földrajz stb. természettudományok, a történelem pedig társadalomtudomány. Akárcsak a jog, a politológia, a közgazdaságtan.

A szociológia tudományát tehát nem lehet egyszerűen a saját nevéből meghatározni. Némely más társadalomtudománnyal ezt meg lehet tenni. Például a jogtudomány egyértelműen a társadalomban érvényes jogi normákról szóló tudomány. Az ilyen típusú meghatározások az adott diszciplína (tudományág) tárgyára vonatkoznak. Megnevezik a természeti vagy emberi környezet egy körülhatárolt területét, amiről az szól. Amit az kutat, tanulmányoz, hogy megértse törvényszerűségeit.

Az emberről viszont több tudomány szól. Az emberi együttélésnek – a fenti példánál maradva – velejárója bizonyos kötelező szabályok (normák) követése. Ezek többnyire jogi normák. Erről szól a jogtudomány. Az viszont, hogy mi zajlik le azok lelkében, akik nem tartják be a törvényt (bűnözők, szabálysértők, elmebeteg) már nem a jogászokra tartozik, hanem a pszichológusokra – egy másik tudomány specialistáira.

Mi az, ami a szociológusokra tartozik? Folytatva a megkezdett példát az, hogy felmérje, miféle jellemzői vannak a bűnözőknek. Ehhez először is létre kell hoznia a szükséges szociológiai fogalmakat. Jogilag ugyanis csak különálló bűnelkövető személyek vannak, akiket az illetékes bíróság jogerősen elítélt. Szociológiailag viszont a különböző típus az érdekes, függetlenül attól, börtönben ül-e éppen képviselője. Ha sikerült a megfelelő pontosságú terminust megszerkeszteni, el lehet kezdeni felkutatni a társadalmi összefüggéseket, például hogy mi jellemző a bűnözők családi hátterére, vagyoni helyzetére, végzettségére, életmódjára stb.

Amikor nehéz valamit meghatározni, akkor jogos annak szemléltetésével kezdeni. A feni példa ebbe a kategóriába tartozik. Mivel azonban a diákok közt elvétve akad bűnöző (hacsak a lógást nem tekintjük annak) célszerűbb az illusztrációhoz egy előadóteremnyi diákot felhasználni. Aki ezt a jegyzetet olvassa, ilyen diák (vagy volt valamikor).

Melyik társadalomtudomány illetékességébe (kompetenciájába) tartozik egy teremnyi, mondjuk szociológiát hallgató diákcsoport tanulmányozása. Másként fogalmazva, ki kompetens egy ilyen jelenség meghatározására és leírására. Az első jelentkező a pedagógia tudománya lehet, mert az foglalkozik az oktatás folyamatára vonatkozó dolgokkal. Vajon ki vonhatná kétségbe eme diszciplína szakembereinek illetékességét arra, hogy megítéljék a tanítás folyamatának hatékonyságát?

Az említett társadalmi jelenségnek azonban más aspektusai (oldalai, elemei) is vannak. Például az, hogy maguktól vagy valamilyen kényszerítő tényező hatására ülnek a terembe ezek az

emberek? Tetszőlegesen viselkednek vagy valamilyen szabályokat követnek? A válasz eléggé egyértelmű. Azért vannak együtt egy előadóteremben éppen ezek az emberek, mert jogilag az adott tanintézmény diákjai, amelynek szabályzata előírja az óralátogatást. Ha nem írná elő, valószínűleg nem ülnének ott ugyanennyien. Normák, szabályok, előírások – már megint a jogászok területén vagyunk.

Ez a jegyzet a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola diákjainak készül. Ez az intézmény 1996-ban indult el, azelőtt a Nyíregyházi Tanárképző Főiskola kihelyezett tagozataként működött. Vagyis az a helyzet, hogy diákok ülhetnek a 15-ös vagy 3-as teremben, egy az időben lezajló eseménysor következménye. Az események időbeli láncolatának ok okozati összefüggésben való leírása a történészek kompetenciája.

A szociológusoké az, hogy felderítse kik a diákok. Milyen arányban jöttek értelmiségi vagy munkáscsaládokból, városiak-e vagy falusiak. Mi motiválta őket, amikor úgy döntöttek, hogy felvételiznek? Ha sikerül befejezniük a főiskolát, Kárpátalján fognak-e tanítani vagy Magyarországon kapálni, esetleg a határon cigarettacsempészettel foglalkozni.

Valamivel érthetőbbé vált talán, hogy mi a szociológia de a fentiek alapján még aligha lehet meghatározni azt. Annyiban azonban megegyezhetünk ezen a ponton, hogy a szociológia egyike a társadalomtudományoknak, osztozik velük tárgyán, az emberen és annak a többi emberhez való viszonyán, viszont rendelkezik a maga nézőpontjával és módszereivel, amelyek megkülönböztetik. A probléma abban áll, hogy a módszerek és megközelítések tekintetében is sok az átfedés a többi társadalomtudománnyal. A szociológia meghatározása az egyszerű hivatkozás helyett a tárgyára, egy sor jellegzetesség felsorolása, amelyek együttesen adják ki a diszciplína profilját.

A szociológia az embert társadalmi viszonyaiban tanulmányozza. Úgy tekint rá, mint a sokdimenziós társadalmi háló egyik csomópontjára. Ennek megfelelően számára az ember nem individuális (egyéni) sajátosságai az érdekesek, hanem azok az általános viselkedési minták, amiket hordoz. A szociológia számára az ember társadalmi aktor (szereplő).

Ebből értelemszerűen a társadalom felépítése és működése az, amit megpróbál modellezni. Olyan sajátosságokat keres, amelyek a természettudomány törvényeihez hasonló automatizmusokként működnek. A szociológia tehát a különféle emberi társadalmak mechanikáját próbálja tetten érni, megérteni, leírni.

A társadalmi mechanika kifejezés jelzi, hogy a megértés egyszerűsítő sémák megkonstruálásából áll. A társadalom működése azonban nagyon bonyolult, így a valamennyire is életszerű sémák szintén azok. Olyan értelemben is, hogy nagyon sokféle tényező hatását kell egységes magyarázatba foglalniuk. Ezekről külön társadalomtudományok, illetve szakszociológiák (pl. családszociológia) szólnak. Ez utóbbiak átmeneti diszciplínák is lehetnek, amelyek valamely tudományterület szociológiai vonatkozásait vizsgálják. Van például jogszociológia, oktatásszociológia, tudományszociológia stb. A szociológiáról általában viszont el lehet mondani, hogy az szintetikus tudomány, olyan értelemben, hogy saját elméleteihez, magyarázataihoz más

tudományok eredményeit is felhasználja. Nem is mindegyik embertudomány ezek közül, hiszen egyes szociológiai kutatások komoly matematikai (leginkább statisztikai) apparátust használnak.

A gyakorlatban tehát nem annyira szociológiáról, mint inkább szociológiákról beszélhetünk, az ember világát kutató tudományokat illetően.

A felsőoktatásban a legtöbb diák (aki nem szociológia szakos) azonban nem mélyed el a különböző szak és interdiszciplináris (tudományok közötti átmeneti zónákban elhelyezkedő) tárgyakban. A felsőoktatási intézményekben a szociológia általános műveltségi tárgyként szerepel. Legközelebbi rokonai ebben a tekintetben a filozófia, politológia, jogi alapismeretek. Célja nem szakemberek képzése, hanem a tárgyhoz tartozó legfontosabb tudásanyag ismertetése. Ami a szociológiát illeti, annak általános műveltségi tárgyként az a szerepe, hogy a diákok elsajátítsák a társadalom működéséről szóló legfontosabb, vagy legalábbis legáltalánosabban elfogadott tényeket és elméleteket.

Akik szociológusnak tanulnak, azoknak a legújabb kutatási eredményeket is ismerniük kell, illetve képesnek kell lenni arra is, hogy azokat kritikusan értelmezzék. Az általános műveltségi tárgyként oktatott szociológia arra kell, hogy képessé tegye a jövőndő diplomásokat, hogy azok saját társadalmi környezetüket legyenek képesek értelmezni, ha kell lehetőség szerint kritikailag értelmezni.

Legalább is a nyugati kultúrkörhöz tartozó – sőt általában a demokratikus berendezkedésű – országokban ezt a szerepet szánják a szociológiának. A felső végzettséggel rendelkező embereknek közvetlen szakmai funkciójukon (tanítók, orvosok, hivatalnokok, közgazdászok, jogászok stb.) kívül még mintaadó szerepet is játszaniuk kell a társadalom nem-elit rétegei irányába. Ehhez szükség van arra, hogy a társadalom működéséről rendszerezett, átfogó, annak magyarázatára alkalmas tudásanyaggal rendelkezzenek. Az értelmiségi szerep elsajátításának alapja az általános műveltség, aminek a történelmi, jogi, természettudományos, politikai alapismereteken kívül szerves része a kor tudományos, alapszínvonalát megütő kép a társadalom működéséről általában.